

LA PARTICIPACIÓ DELS PADRINS EN UN PROGRAMA DE COMPETÈNCIA FAMILIAR: LA RECERCA APLICADA AL DISSENY D'UN PROJECTE FORMATIU

La participació dels padrins en un programa de competència familiar: la recerca aplicada al disseny d'un projecte formatiu

Carmen Orte Socias
Maria Antònia Gomila Grau
Mª Belén Pascual Barrio
Margalida Vives Barceló

Resum

Actualment, el protagonisme i la visibilitat del paper educatiu dels padrins i padrines¹ converteix la seva inclusió en els processos formatius familiars en una necessitat. El treball que presentam combina el potencial educatiu dels programes d'educació intergeneracional i dels programes de competència familiar. Els programes orientats al foment de les competències familiars tenen una llarga trajectòria teoricometodològica, però, la majoria es dirigeix a la millora de les competències parentals. L'estudi ens permet explorar alternatives per a la formació en competències educatives dels padrins cuidadors. Partint del Programa de Competència Familiar (<http://competenciafamiliar.com/>), una iniciativa del Grup d'Investigació Educativa i Social (<http://gifes.uib.es/ca/>), que ha mostrat la seva efectivitat en la millora de les relacions familiars (Orte et al., 2013; Orte et al., 2012a; Orte et al., 2012b), es valora la possibilitat d'incorporar els padrins en el procés formatiu de les famílies.

La investigació consta de dues fases. La primera s'orienta a la definició del tipus de cura com a padrins des de la perspectiva de l'alumnat de la Universitat Oberta de Majors (UOM <http://uom.uib.es/>). La segona fase de la recerca consisteix en la definició dels elements educatius que definirien una acció formativa per millorar les relacions familiars des de la perspectiva dels padrins. Aquesta iniciativa se suma a altres projectes intergeneracionals que formen part de la línia de treball generada per la UOM des de l'any 2007 (Macías, Alzina, Tur, 2010; Macías, Orte, March, 2011; Macías, Orte, March, 2012).

Resumen

Actualmente, el protagonismo y visibilidad del papel educativo de los abuelos y abuelas convierte su inclusión en los procesos formativos familiares en una necesidad. El trabajo que presentamos combina el potencial educativo de los programas de educación intergeneracional y de los programas de competencia familiar. Los programas orientados al fomento de las competencias familiares tienen una larga trayectoria teórico-metodológica, sin embargo, la mayoría se dirige a la mejora de las competencias parentales. El estudio nos permite explorar alternativas para la formación en competencias educativas de los abuelos cuidadores. Partiendo del Programa de Competencia Familiar (<http://competenciafamiliar.com/>), una iniciativa del Grupo de Investigación Educativa y Social (<http://gifes.uib.es/ca/>), que ha mostrado su efectividad en la mejora de las relaciones familiares (Orte et al., 2013; Orte et al., 2012a; Orte et al., 2012b), se valora la posibilidad de incorporar a los abuelos en el proceso formativo de las familias.

¹ A partir d'ara el terme padrí inclourà padrí i padrina.

La investigació consta de dos fases. La primera fase se orienta a la definició del tipus de cuidador com a abuelos desde la perspectiva del alumnado de la Universidad Abierta de Mayores (UOM <http://uom.uib.es/>). La segunda fase de la investigació consisteix en la definició de los elementos educativos que definirían una acció formativa para la mejora de las relaciones familiares desde la perspectiva de los abuelos. Esta iniciativa se suma a otros proyectos intergeneracionales que forman parte de la línea de trabajo generada por la UOM desde el año 2007 (Macías, Encina, Tur, 2010; Macías, Orte, March, 2011; Macías, Orte, March, 2012).

1. El potencial educatiu de les relacions entre els padrins i els néts

La implicació dels padrins, i especialment les padrines, en la cura dels néts és fonamental tant a l'Estat espanyol com en altres països mediterranis.² Ells duen a terme el rol de supervisió, suport afectiu i educatiu en relació amb els seus néts. Aquest model de protecció propi dels estats denominats familiaristes es caracteritza per la pressió que exerceixen les polítiques socials sobre les famílies pel que fa a la cura de les persones dependents (Gomila i Pascual, 2012).

Hank (2010), Igel i Szydlík (2011) posen en relleu la dimensió de la cura diària dels néts per part dels padrins i l'assumpció de responsabilitats, com són l'alimentació, l'acompanyament (escola, activitats...), i l'educació (tasques escolars, reunions...). Kropf i Burnette (2011) destaquen les conseqüències d'aquesta dedicació sobre la dinàmica i l'estructura familiar, així com en la configuració de les seves xarxes socials (Kropf i Burnette, 2011). I Badenes i López (2011) evidencien que, en el cas espanyol, la cura dels membres familiars (infants petits, persones grans) suposa alhora un desig de les famílies i una dificultat per la insuficiència de recursos per dur-la a terme (de temps, de material, de serveis).

La baixa inversió en polítiques socials destinades a les famílies minva i precaritza la capacitat de les famílies per fer front a les necessitats existents i per oferir suport als membres dependents (Gomila i Pascual, 2012). L'empitjorament de les condicions socioeconòmiques i polítiques actuals ha fet que aquesta tendència s'hagi intensificat encara més. La reducció dels serveis i de les ajudes destinats a la conciliació de la vida laboral i familiar, i el deteriorament de les condicions laborals i el descens del nivell de vida de moltes famílies, són elements que incrementen el grau d'interrelació i d'ajuda mútua en la xarxa familiar.

La implicació dels padrins en la cura dels néts suposa, alhora, riscos (una potencial font de conflicte dins el mateix grup familiar) i oportunitats. En aquest sentit, les accions

² La majoria dels estudis sobre la cura d'infants per part dels padrins provenen de l'anàlisi de l'enquesta SHARE (Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe) <<http://www.share-project.org/>>.

educatives destinades a afrontar les responsabilitats de cura i d'educació dels infants poden ajudar la gent gran a gestionar aquestes tasques i a fer d'aquesta implicació un element de millora personal i familiar. Una millor gestió de la relació i les competències educatives constitueix, a la vegada, un instrument valuós de millora de les condicions de vida i de l'eficiència en l'educació i la prevenció de riscos dels néts, així com del benestar del conjunt de la família.

Sanz, Mula i Moril (2011) proposen una formació per als padrins, tot seguint el model de les escoles de pares, tant en la seva estructura com en els continguts. Proposen tractar temes evolutius, personals, socials, pedagògics, didàctics, familiars, ambientals, amb una estructura d'escola acadèmica o amb propostes metodològiques més vivencials.

Amb la nostra proposta, volem orientar l'acció formativa cap al model de formació en competències familiars i incloure la figura dels padrins en el procés d'aprenentatge de la família.

2. Metodologia

L'estudi combina metodologia quantitativa i qualitativa. En una primera fase, s'ha aplicat un qüestionari a un mostra formada per quaranta-nou alumnes de la Universitat Oberta de Majors (UOM). L'objectiu era conèixer, entre d'altres aspectes, el model de relació entre padrins i néts. En una segona fase, s'ha fet una aproximació qualitativa a través d'un grup de discussió inclòs en un taller de recerca (realitzat entre febrer i maig de 2014), al qual han participat nou alumnes de la UOM (set dones i dos homes).³ Els participants compten amb formació en metodologia d'investigació i experiència en la cura néts. L'objectiu en aquest cas ha estat aprofundir en el coneixement de les potencialitats amb què compten els padrins cuidadors i definir aquells aspectes que poden ser millorats a partir d'accions formatives destinades a la millora de les seves competències.

3. Resultats

El perfil de la mostra es correspon amb un tipus de padrins joves i amb un nivell de qualitat de vida mitjà-alt. La majoria disposen d'un habitatge en propietat i viuen a casa. Tenen un nivell d'estudis mitjà-alt i compten amb una xarxa de suport social i familiar estable.

³ El grup de discussió s'ha desenvolupat en quatre sessions que s'han realitzat els dies 25 de febrer, 4, 11 i 18 de març de 2014. Hi han participat nou persones. El seu perfil queda definit en el codi d'identificació que apareix en cada fragment textual. Tots ells són menors de setanta anys, excepte un (home), que en té vuitanta-dos. Codis: D (dona); H (home); S (amb néts propis); N (sense néts propis); 1 (menor de setanta anys), 2 (major de vuitanta anys); numeració de la mateixa categoria.

La mostra està formada majoritàriament per dones (65,3%), d'edats compreses entre seixanta-sis i setanta anys (51,9%), casats (46,9%) o que viuen en parella (49%) i/o amb els fills (20,4%) i a la seva casa (93,9%). El nivell d'estudis predominant és el secundari (59,2%) i solen estar jubilats/des (73,5%).

De les quaranta-nou persones enquestades, trenta són padrins, la majoria de tres o més néts (56,7%); d'entre zero i sis anys (65,3%); dediquen a la seva cura entre una (57,1%) o dues (23,8%) hores setmanals. Les tasques de cura de néts solen ser motius laborals dels pares (52,4%) i destaquen com a activitats principals, donar-los berenar (30,6%), anar al parc (20,4%) o acompanyar-los a l'escola (16,3%). A mesura que augmenta l'edat del nét disminueix la dedicació a la seva cura per part del padrí. Un 47,6% han dedicat més de 5 anys a cuidar els seus néts.

La percepció de la relació amb els néts és, en general, positiva, i la valoren com bastant (44,4%) o molt (36,1%) adequada. Així i tot, molts d'ells afirmen veure els seus néts menys del que voldrien (46,2%) o amb la freqüència que volen (34,6%).

La taula següent descriu les diferents definicions del rol dels padrins, per ordre d'importància i d'acord amb les seves opinions.

Taula 1 | *Definició del rol de padrí*

	Primer lloc		Segon lloc		N	%
	N	%	N	%		
Cuidador	11	40,7	-	-	-	-
Company de jocs	9	33,3	9	39,1	-	-
Transmissor de valors morals	4	14,8	3	13,0	5	33,3
Mediador entre pares i fills	1	3,7	1	4,3	-	-
Model d'envelliment i ocupacions	-	-	2	8,7	-	-
Historiador	2	7,4	2	8,7	-	-
Ajuda en moments de crisi	-	-	4	17,4	8	53,3
Confident i company	-	-	1	2	2	13,3
Padrí indiferent/distant	-	-	1	2	-	-
Total	27	100,0	23	100,0	15	100,0

En relació amb el model educatiu que consideren convenient, afirmen que, en primer lloc, és molt important l'afecte (88,9%); en segon lloc consideren importants els límits (42,3%) i, finalment, donen una importància moderada al control (38,5%). La majoria està d'acord amb la manera com els seus fills eduquen els seus néts: 53,6% d'acord i 39,3% bastant d'acord.

En relació amb la situació social i econòmica actual es refereixen als efectes negatius de la dependència econòmica sobre les relacions amb els seus fills i amb els seus néts. A més, de les seves valoracions destaca la importància que atribueixen a l'austeritat amb què ells van viure en un passat i la seva capacitat de donar als altres.

Els pares d'avui en dia, com moltes famílies, potser no és el nostre cas o potser ho sigui, ja que es troben en... en dificultats molt serioses, molt serioses, pel fet que no tenen mai ni tan sols per menjar, llavors, qui és el que ha de fer front en aquesta situació? Doncs, els que tenen més a prop, o els que més els estimen, en aquest cas ja que són els pares o... les mares d'ells o d'elles que els ajuden com poden. Aquesta situació crea una dependència dels fills i dels néts cap als padrins (...), però que la seva dependència econòmica condiciona... molt les relacions entre... sobretot fills i pares eh? I això afecta els néts (HS1-2).

Jo sempre he dit que els nostres fills... en aquest aspecte de... de l'economia ho tenen més complicat que nosaltres, perquè nosaltres hem viscut dins de l'austeritat, és a dir, jo tenia, no vaig tenir mai mancances..., però ja menjava el que teníem i bo... i no hi havia moltes coses, que, que, que, que així com veiem que [...] (DS1-4).

3.1. El límits de la responsabilitat dels padrins

En relació amb el paper de cuidadors que actualment assumeixen els padrins i, concretament en relació amb les situacions de sobrecàrrega, es plantegen la necessitat d'establir uns límits. És interessant la proposta sobre la necessitat d'establir un codi o uns drets dels padrins.

En aquest punt s'aturen a analitzar les dificultats de l'exercici de la parentalitat i es refereixen a la responsabilitat de les mares i els pares.

Hi ha una gent que quan sents que tindran fills... quina il·lusió si és una nina..., perquè li compraré vestidets. Penses, què penses que és tenir un fill? Sembla que no han vist els altres. Sembla que no sàpiguen que ploraran... Hi ha gent que viu la maternitat com tenir nines. Una altra gent pensa d'una altra manera (DN1-1).

Jo crec que a la vida les coses, no únicament ser pares, les hem de decidir ara. Jo he de decidir ara si parlaré, si callaré. Quan sortiré d'aquí i diré, mira quina tonteria he dit. Quan ha passat una cosa és fàcil fer una reflexió, això ho hauria d'haver fet. És ara que he de saber si callo o parlo. Quan eduques el teu fill, ho fas pensant que ho fas bé. Han passat anys... ja parlo amb la mentalitat d'ara. Per tant, no podem jutjar (DN1-1).

En les separacions jo veig coses que no les entenc. Hi ha moments en què sembla un joc d'ara et toca a tu el cap de setmana... (DN1-1).

Veuen més als fills que viuen a prop i mantenen millor relació amb els néts dels fills amb qui tenen més afinitat. La relació amb els fills de les filles i dels fills és diferent i es refereixen a les dificultats que tenen de comunicació amb les seves nores. Afirment, per exemple, que s'han d'ajustar més a la disponibilitat, per exemple, avisar abans de fer una visita: «No m'atreveixo a visitar sense abans avisar.»

Ells saben que aquí estic, quan em necessiten. Si em diuen, com en la cançó, vine, jo ho deixo tot. Jo ho deixo tot i vaig on hagi d'anar. Encara que hagi d'anar al metge, ni s'han assabentat, he anul·lat la cita... però hi vaig quan em diuen (DS1-5).

Es refereixen a situacions de risc relacionades principalment amb la sexualitat. Sorgeixen dues visions de les situacions de risc: la d'aquells (la major part dels participants) que veuen més importància en la capacitat d'adaptació que en els perills mateixos; i la d'aquells que consideren que el perill actualment és més present que abans. Aquests últims expressen por al futur: els temors sobre els perills que amenacen la infància actualment (abusos sexuals, etc.). Mentre que uns es mostren molt preocupats, d'altres intenten relativitzar i apunten la influència dels mitjans de comunicació o la visibilitat d'un fenomen que era ocultat en el passat.

Potser en comptes de la por, seria alerta, com pots alertar del que està succeint... perquè... bé, nosaltres tenim més temps... Veus els debats de la televisió, les informacions de les televisions, hi ha professors tant... de gimnàstica, com músics, com... del que vulgueu, que estan abusant dels nins, llavors..., doncs, jo no vaig viure... aquesta experiència, potser en el meu temps també n'hi havia [...] (DS1-1).

La por al futur, crec que és normal [...], però el futur ja no és el nostre, el futur és d'ells, el futur ja no és el nostre, és d'ells, i nosaltres no hem de transmetre por, de cap manera [...] no, no, [...] però no, el futur és d'ells i ells tenen força per afrontar el seu futur i guanyar-lo. Jo, ahir, feia una feina i parlava de coses «antigues» que faig de cultura popular... i vaig recordar... els anys quaranta, quaranta-u... Eren anys terribles aquí eh? [...]. Havia acabat la guerra, hi havia una repressió molt forta, hi havia la guerra a Europa, hi havia falta de tot; el pare i la mare, que tenien trenta i pocs anys, cantaven... I tu dius i com és que cantaven? Perquè eren joves, i havien d'enfrontar el seu futur. No hem de transmetre, crec que nosaltres no hem de transmetre, por al seu futur de cap manera... el seu futur és d'ells... (HS2-1).

Pel que fa als perills... els perills han existit sempre, perquè jo recordo de quan era adolescent com sempre preocupava a la meva mare i la família pel meu, no? O sigui que sempre han existit perills i riscos, pel que fa al futur... (DN1-2).

Es planteja un debat sobre el present i la seva relació amb el passat. Alguns al·ludeixen a la necessitat de «viure el present» i altres es refereixen al «passat com la causa del teu

present», o dit d'una altra manera, el futur com una responsabilitat del nostre present. En relació amb això últim, es desencadena una successió de comentaris sobre la necessitat d'afavorir la capacitat d'adaptació dels nens per afrontar el futur:

Temors... temors no en tinc... cap a un futur. Intento que tot el meu temps i tota la meua capacitat me guiïn cap a un camí per veure què puc fer, què puc aprendre, què puc aportar als meus fills i als meus néts, no entraré en cap debat de... de futur, de... del negatiu que ens ofereix, perquè penso que puc viure cada dia, i el temps de què dispo [..] que vull encaminar a fer alguna cosa constructiva cap el meu entorn (DS1-3).

Intento ser comprensiva, i el que intento és amb tota la tendresa que em surt, inculcar una capacitat de lluita i una capacitat d'adaptació, el món està canviant i no queda més remei que anar adaptant-s'hi i, per descomptat, una disciplina, una capacitat de lluita, crec que és l'única manera d'afrontar el futur no? I sortir una mica airós (DN1-2).

3.2. Canvi de valors i transmissió d'afecte

Com a principals problemàtiques de la societat actual es refereixen a la falta de comunicació («cal saber escoltar més», «actualment hi ha molta comunicació però és dolenta, perquè crea solitud en els nins», els nins escolten, encara que estiguin jugant i sembli que no escolten) i d'espiritualitat (que «ve donada perquè estam en una societat molt materialista»).

Mostren una visió del canvi de valors des de la perspectiva de la necessitat d'acceptar aquest canvi («s'imposen nous principis») i la idea que «el que servia a la nostra època ara no serveix». Una frase que recull aquesta idea d'acceptació dels canvis és la següent: «estam intentant donar llum amb... amb llumins antics» (HS2-1).

No hem d'explicar batalletes, hem de parlar... i fer parlar, i sobretot comprendre... Crec que cal això, molta comprensió pel que ells pensen, del que ells... No rebutjar moltes coses, per principi, perquè... entre totes aquestes coses que canvien en aquest moment en el món, també canvien els seus principis. Els nostres principis han perdut valor, els han... Nosaltres mateixos els hem substituït, i ara [...] ja no serveixen... han de ser uns principis més... més adequats a les noves situacions (HS2-1).

El problema és que la gent no sap com fer perquè els adolescents es comuniquin amb ells. Però, i tu?, els contes coses? Sovint diuen que «no troba el moment perquè ells se sentin bé per xerrar». Has de posar-te a la seva altura per poder parlar amb ells. Això no passa amb els més petits, que parlen molt. Sempre que parlam de problemes de comunicació amb els néts ens referim a nins més grans, perquè amb els més petits no passa això (DN1-1).

Destaca la idea que la relació amb els néts és diferent a la que van tenir amb els fills quan eren petits; valoren que amb els néts no tenen tanta càrrega de responsabilitat. En general, es refereixen als sentiments que tenen pels seus néts: tendresa, proximitat, amor, afecte o alegria. Destaquen el fet d'abraçar, acariciar, besar, escoltar, mimar (amb les paraules, els gestos)... com a elements fonamentals de la seva relació amb els néts. De la seva relació valoren la voluntat de transmetre'ls aquests sentiments, demostrar-los com són d'importants per a ells i donar-los el que no van tenir amb els seus padrins. Hi ha una frase que recull el plantejament que fan: «Crec que tots necessitam rebre i donar, i és molt important des de petits sentir-nos estimats, per aprendre.»

Un dels aspectes que es desprèn de la discussió és la importància de la relació entre comunicació i joc, precisament dos dels eixos del Programa de Competència Familiar. En el següent apartat recollim les principals conclusions de l'anàlisi del PCF, una vegada feta l'anàlisi de les seves expectatives i percepcions sobre la relació educativa dels padrins i els néts.

3.3. El taller formatiu: una reflexió sobre les possibilitats de participació dels padrins en un programa de competències familiars

El taller s'ha orientat a l'anàlisi de continguts i materials del Programa de Competència Familiar (PCF) amb la finalitat de dissenyar un pla formatiu complementari que inclogui la participació dels padrins. Concretament, els objectius del taller han estat:

- Conèixer l'estructura d'objectius i de continguts d'un programa de competència familiar.
- Analitzar la possibilitat d'adaptació d'un programa de competències familiars a les necessitats formatives relatives a la relació dels padrins i les padrines.
- Revisar materials i estudiar l'adaptació a les necessitats de la relació dels padrins i les padrines.
- Analitzar les estratègies didàctiques ajustades a la relació dels padrins i les padrines.

El contingut del PCF es divideix en tres grans blocs temàtics. El primer tracta sobre la forma d'iniciar el canvi de conducta i dels models de relació de la família. El que es pretén és analitzar les expectatives de desenvolupament per part dels pares, treballar les habilitats socials, controlar l'estrès, establir metes i objectius i fer ús de l'atenció diferencial. Tot això es treballa amb una metodologia basada en un joc familiar denominat «El joc dels fills i de les filles».

El segon bloc temàtic està dedicat a la millora de les relacions: habilitats de comunicació, la relació amb els iguals i les reunions familiars.

El tercer bloc està centrat en la resolució de problemes de comportament, l'establiment de límits, el reconeixement del mal comportament, l'habilitat per donar i rebre instruccions i la millora de les habilitats d'adaptació i afrontament. En aquest cas la metodologia central per treballar de forma pràctica amb la família ha estat «El joc dels pares i de les mares». Aquesta estratègia ajuda a aprendre elements pràctics per donar i rebre instruccions.

Dels tres blocs hem fet una revisió dels continguts dels dos primers. En relació amb els resultats de la recerca, entenem que els seus continguts ofereixen un espai de col·laboració que integra totes aquelles estratègies educatives que fonamenten la primera fase del programa. L'observació, el reconeixement, la comunicació i la relació mateixa són la base del canvi que es proposa en el programa.

Precisament, les possibilitats del canvi és el tema que ocupa la primera sessió de treball. Es mostren, en principi, escèptics en relació amb les possibilitats de canvi de les dinàmiques familiars, i afirmen que, tot i que es poden fer petits canvis que ajudin a millorar les relacions, «en essència no podem canviar». Sigui com sigui, consideren imprescindible «no tocar allò que funciona» i entenen que tant per canviar com per no canviar, l'important és tenir consciència del perquè de la decisió.

A partir d'aquesta reflexió inicial, les conclusions a les quals arriba el grup i que poden ser considerades idees clau del debat són les següents.

Quant a les expectatives de desenvolupament, estan d'acord en la necessitat de revisar les expectatives pròpies d'acord amb les etapes evolutives dels infants: «cada persona és diferent i la seva evolució també». Concretament, en relació amb l'estil comunicatiu i el patró de relació amb els néts, destaquen la importància de l'adolescència com a moment evolutiu en el qual és imprescindible el consens i una atenció especial al model relacional i comunicatiu.

A part de la diversitat general, des de l'inici del taller expressen les diferències entre els néts de les seves filles i els de les seves nores. Sembla que la cadena de relació segueix el fil de la família materna. Per altra banda, afirmen que són més exigents amb els néts que passen més temps a casa seva.

En cas que s'utilitzin recompenses consideren important que aquestes s'ajustin a l'esforç, les circumstàncies i els gustos personals. A més, s'han de correspondre amb la seva edat i no respondre a les necessitats dels adults. Consideren apropiades les recompenses materials més pràctiques (roba, llibres, material informàtic...) i com a recompenses no materials les activitats (cinema, visites temàtiques, excursions). Encara així, el que destaquen és la importància del temps compartit (fer coses conjuntament), potenciar els gustos i preferències (menjar preferit, anar a casa d'un amic) o l'expressió de sentiments (abraçar, agrair...).

Sobretot, en relació amb l'ús de les recompenses consideren molt important desenvolupar la capacitat de ser responsable: «el valor i la satisfacció del deure complit». Entenen, per altra part, que un mal ús de les recompenses pot promoure el materialisme, a no valorar el que es té i la insatisfacció.

Quant a l'atenció diferencial consideren imprescindible evitar dos fets molt habituals en la relació educativa: primer, la temptació de voler intervenir, i segon, contradir una norma abans acceptada («dir que no i al cap d'una estona, sí»). Pensen que és bàsic tenir (compartits) els límits («el teu papà et deixaria?»). Tot i que l'espontaneïtat és bona i que és important la coherència entre les normes de tots els agents implicats en l'educació dels nins.

Sobre les habilitats de comunicació, es revisen possibles distorsions, com són els efectes de les noves tecnologies (el temps dedicat al mòbil, la confusió que pot provocar el llenguatge escrit, etc.). Alguns elements que faciliten la comunicació són:

- La comunicació verbal: cuidar la forma de conversar.
 - Evitar discursos amb molta informació, no poder recordar la idea clau.
 - La qualitat de les preguntes: la frase que empram per iniciar conversa condiciona la resposta («T'has portat bé?») És preferible fer servir frases obertes: «Com ha anat avui?».
- La comunicació no verbal: mirar als ulls, el valor de tenir a la persona amb la qual conversem davant.
- L'adaptació a ells: és important adaptar la comunicació a l'edat.
- El temps i l'actitud: hem d'entrar en el seu món amb temps i paciència

Com a element facilitador de la comunicació es destaquen els espais habituals de conversa (dinars, acompanyar els néts a l'escola, etc.). Els espais quotidians de trobada són considerats formes naturals de reunió familiar que, fugint de formalismes, permeten aplicar pautes comunicatives i d'organització familiar. Algunes de les recomanacions que fan:

- Cercar temps i espais per trobar-se. Per exemple, coincidir tots en determinats moments (dinars familiars).
- Quan es posen objectius, compartir-los entre tots aquells que participen en el procés educatiu (responsabilitat compartida). No només entre els familiars, també és important que la família i l'escola comparteixin criteris educatius.

- És important que l'infant se senti escoltat i atès pels adults.
- Algunes recomanacions comunicatives: respectar el torn de paraula, evitar el «sempre» i el «mai», fer preguntes obertes (per evitar l'interrogatori, les respostes curtes o la interrupció de la comunicació), fer propostes («Què vos sembla si...?»).
- Ingredients clau: temps, paciència, respectar la individualitat (per exemple, evitar les comparacions entre germans) i fomentar l'autonomia.

4. Conclusions

En el grup de discussió expressen la seva disponibilitat cap a la cura dels seus néts, i consideren com a qualitats pròpies l'austeritat i la capacitat de donar als altres. Tot distingint les situacions de necessitat de les situacions d'aprofitament per part d'alguns fills, expressen la seva preocupació per les situacions de necessitat actuals i es refereixen a casos de sobrecàrrega sobre alguns padrins que fan necessari establir uns límits de la responsabilitat assumida. Tot i així, en relació amb la forma com els seus fills eduquen els seus néts, es mostren comprensius afirmant: «Quan eduques el teu fill, ho fas pensant que ho fas bé. Han passat anys... ara parlo amb la mentalitat d'ara. Per tant, no podem jutjar» (DN1-1).

Quant als riscos actuals, predomina una visió comprensiva i apunten a la invisibilitat d'aquests mateixos riscos en el passat i l'efecte que actualment tenen els mitjans de comunicació. Consideren que ells no han de transmetre por: «la por al futur, crec que és normal [...], però el futur ja no és el nostre, el futur és d'ells... i nosaltres no hem de transmetre por, de cap manera [...]. Ells tenen força per afrontar el seu futur i guanyar (HS2-1).

Es refereixen al canvi de valors i comprenen la necessitat d'acceptar aquest canvi («s'imposen nous principis») i la idea que «el que servia a la nostra època ara no serveix». Una frase que recull aquesta idea d'acceptació dels canvis és la següent: «estam intentant donar llum amb... amb llumins antics» (HS2-1).

En el debat sobre el present i el passat es parla de la necessitat d'afavorir la capacitat d'adaptació dels infants per afrontar el futur: «temors... temors no en tinc... cap a un futur. Intento que tot el meu temps i tota la seva meva capacitat, em guiïn cap a un camí per veure què puc fer, què puc aprendre, què puc aportar als meus fills i als meus néts» (DS1-3).

Destaquen la idea que la relació amb els néts és diferent a la que van tenir amb els seus fills quan aquests eren petits (valoren que amb els néts no tenen tanta càrrega de responsabilitat). Es refereixen als sentiments que tenen pels seus néts (tendresa, proximitat,

amor, afecte, alegria...) i a la necessitat de mostrar aquests sentiments (abraçar-los, acariciar-los, besar-los, escoltar-los) i «donar-los el que no van tenir amb els seus padrins». Hi ha una frase que recull aquest plantejament: «Crec que tots necessitem rebre i donar, i és molt important des de petits sentir-nos estimats, per aprendre.»

Un dels aspectes que es desprenen de la reflexió és la importància de la relació entre la comunicació i el joc. Valoren el temps de què disposen per jugar amb els néts (compartir amb els néts el que al seu moment no van poder fer amb els fills), la comunicació (no explicar batalletes, parlar-los i fer-los parlar), la comprensió i l'empatia. Algunes conclusions de la seva anàlisi són les següents:

- Els sentiments. Necessitat de mostrar els sentiments que tenen pels seus néts (tendresa, proximitat, amor, afecte, alegria...): abraçar, acariciar, besar, escoltar...
- Estimar per aprendre: «Crec que tots necessitem rebre i donar, i és molt important des de petits sentir-nos estimats, per aprendre.»
- La senzillesa. Una funció dels padrins és fer amb els petits el que els pares no tenen temps de fer. Es valoren fets senzills com ser-hi, conversar-hi o mirar-los.
- La mirada. Mirar (de forma benèvola i comprensiva) els nins és important. És important dir-los «et veig». Els infants necessiten que els miris i els pares, a vegades, no els miren (estan més pendents del mòbil).
- La comunicació i el joc. Valoren el temps de què disposen per jugar amb els néts (compartir amb els néts el que al seu moment no varen poder fer amb els fills), la comunicació (no explicar batalletes, parlar-los i fer-los parlar), la comprensió i l'empatia.
- L'espontaneïtat en la conversa (fugir de la conversa limitada a la recollida d'informació) i el silenci com a part de la conversa.
- La comprensió. Es valora que els infants sàpiguen que els padrins tenen capacitat per entendre'ls, la qual cosa afavoreix una vivència del respecte per l'altre, una forma de respecte no distant sinó propera. En aquest sentit, es considera imprescindible evitar els judicis de valor («jutjam els altres pel que diuen i a nosaltres pel que pensam»).
- L'empatia. La importància d'adaptar-se: saber entrar en el seu terreny o saber el que els agrada.

Les idees clau de la relació entre les conclusions del grup de discussió i l'anàlisi del PCF són les següents:

- És important la coherència entre les normes de tots els agents implicats en l'educació dels infants. Quan es posen objectius, és fonamental compartir-los entre tots aquells que participen en el procés educatiu; no només entre els familiars, també és important que la família i l'escola comparteixin criteris educatius.
- Quant a les expectatives de desenvolupament, estan d'acord en la necessitat de reconèixer la diversitat dels infants i de revisar les expectatives pròpies d'acord amb les etapes evolutives dels infants.
- És important que l'infant se senti atès i escoltat pels adults. Sobre les habilitats de comunicació es revisen pautes de comunicació verbal i no verbal, i consideren necessàries l'adaptació de la comunicació a l'edat i la dedicació del temps suficient.
- Els espais quotidians de trobada són considerats com a formes naturals de reunió familiar que, fugint de formalismes, permeten aplicar pautes comunicatives i d'organització familiar.
- Quant a l'ús de recompenses, valoren que s'ajustin a l'edat, l'esforç, les circumstàncies i els gustos personals (no han de respondre a les necessitats dels adults). Entenen que un mal ús de les recompenses pot promoure el materialisme, no valorar el que es té i la insatisfacció. Més aviat al contrari, l'ús de recompenses ha de desenvolupar la responsabilitat dels infants.
- Ingredients clau: temps, paciència, respectar la individualitat (per exemple, evitar les comparacions entre germans) i fomentar l'autonomia.

Referències bibliogràfiques

Badenes N. i López M. T. (2011). Doble dependencia: abuelos que cuidan nietos en España. *Revista de servicios sociales, Zerbitzuan*. 47. Gobierno Vasco.

Gomila, M. A. i Pascual, B. (2012). Padrins que fan de pares: un dret de l'infant o una obligació de la persona gran?. *Anuari de l'envelliment. Illes Balears 2012* (p. 163-186). Palma, Càtedra d'Atenció a la Dependència i Promoció de l'Autonomia Personal (Conselleria d'Afers Socials, Promoció i Immigració i UIB).

Hank K. i Buber I. (2009). Grandparents caring for their grandchildren: Findings From 2004 Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe. *Journal of Family Issues*. Vol 30, núm. 1. 53-83.

Hank, K. (2010). Societal determinants of productive ageing: A multilevel analysis across 11 European countries. *European Sociological Review* 27 (4): 526-541. [En línia] <DOI: 10.1093/esr/jcq023>.

Igel, C i Szydlik, M. (2011). Grandchild care and welfare state arrangements in Europe. *Journal of European Social Policy*, juliol 2011. Vol. 21, núm. 3. 210-224.

Kropf, N. i Burnette, D. (2011). Grandparents as family caregivers: lessons for intergenerational education. *Educational Gerontology*. Vol. 29, núm. 3, p. 361-372. [En línia] <DOI:10.1080/713844334>.

Macías, L., Alzina, P. i Tur, G. (2010). Relacions intergeneracionals a la Universitat Oberta per a Majors: tres exemples d'experiències. Orte, C. (dir.) *Anuari de l'envelliment. Illes Balears 2010*, (351-387). Palma, Càtedra d'Atenció a la Dependència i Promoció de l'Autonomia Personal.

Macías, L., Orte, C. i March, M. X. (2011). Programas universitarios para mayores y relaciones intergeneracionales. La experiencia de un programa. Alonso P. M. (dir.) *Revista de Ciencias de la Educación: Órgano del Instituto Calasanz de Ciencias de la Educación*, núm. 225-226, (227-249). Madrid.

Macías, L., Orte, i March, M. X. (2012). Programas universitarios para mayores y relaciones intergeneracionales. La experiencia de un programa. Jiménez, A. i Palmero, C. (coords.) *Programas Universitarios para Mayores*. *Revista Memorialidades*, núm. 17, (431-474). Brasil, Universidade Estadual de Santa Cruz.

Orte, C., Ballester, L., Pascual, B., March, M. X., Amer, J. i Gomila, M. A. (2013). La educación familiar en los contextos escolar y comunitario: hacia un modelo orientado a la mejora de las competencias familiares. *La crisis social y el estado del bienestar. Las respuestas de la pedagogía social*, p. 153-160. Oviedo, Ediciones de la Universidad de Oviedo.

Orte, C., Ballester, L., March, M. X. i Amer, J. (2012a). The Spanish Adaptation of The Strengthening Families Program. *Procedia. Social and Behavioral Sciences*, 84, p. 269-273.

Orte, C., Ballester, L., Amer, J., Oliver, J. L. i March, M. X. (2012b). Aspectos clave en la adaptación de programas de prevención eficaces basados en la investigación: el programa de competencia familiar. Morales, S., Lirio, J. i Ytarte, R. (coords.). *La pedagogía social en la universidad. Investigación, formación y compromiso social*. València, Editorial Nau Llibres, p. 159-168.

Sanz, R., Mula, J. M. i Moril, R. (2011). *La relación abuelos-nietos-escuela: una excusa o una necesidad*. XII Congreso Internacional de Teoría de la Educación 2011. Universitat de Barcelona.

Autores

CARMEN ORTE SOCIAS

Santander, Cantàbria. Llicenciada en psicologia i doctora en ciències de l'educació; catedràtica d'universitat de Pedagogia de la Inadaptació Social del Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques de la UIB. Està especialitzada en temes d'inadaptació social i en educació de persones grans. L'any 1998, juntament amb el professor Martí X. March Cerdà van crear la Universitat Oberta per a Majors (UOM) a les Illes Balears que ha dirigit fins al mes de juliol de 2013.

És la directora de la Càtedra d'Atenció a la Dependència i Promoció de l'Autonomia Personal de la UIB des de 2007. Ha dirigit i dirigeix projectes de R+D i altres projectes de tipus educatiu i social, sobre els quals ha fet diverses publicacions en l'àmbit nacional i internacional. Des de 2003 és investigadora principal en diverses investigacions competitives sobre la prevenció del consum de drogues i altres conductes problemàtiques i l'educació per a la competència familiar del Ministeri d'Economia i Competitivitat i diverses investigacions europees en el context de la formació al llarg de tota la vida per a persones grans en diversos països europeus.

MARIA ANTÒNIA GOMILA GRAU

Palma, 1966. Llicenciada en ciències polítiques i sociologia per la Universitat Complutense de Madrid; doctora en història per l'Institut Universitari Europeu (Florència, Itàlia); becària postdoctoral a les universitats de Cambridge (Regne Unit) i Provença (França) i becària Marie Curie de la Comissió Europea a la Universitat de Provença, on ha desenvolupat un projecte de recerca sobre les relacions intergeneracionals en la Mediterrània. Professora ajudant doctora al Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques de la Universitat de les Illes Balears i membre del grup de recerca GIFES. Les seves actuals línies de recerca se centren en les relacions familiars i les funcions educatives de la família, amb un interès especial en les relacions entre famílies i l'escola.

Mª BELÉN PASCUAL BARRIO

Palma, 1968. Llicenciada en sociologia i ciències polítiques per la Universitat Complutense de Madrid; doctora en ciències de l'educació per la Universitat de les Illes Balears. Professora col·laboradora al Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques de la Universitat de les Illes Balears. Membre de l'equip d'investigació GIFES, desenvolupa la seva tasca

de recerca en projectes d'investigació educativa i social relacionats amb la pedagogia social i la sociologia de l'educació, en els àmbits de la intervenció socioeducativa en la família, l'anàlisi del sistema educatiu i la intervenció comunitària. Des de juliol de 2009 és vicedegana de la Facultat d'Educació i cap d'estudis d'Educació Social.

MARGALIDA VIVES BARCELÓ

Palma, 1978. Llicenciada en psicopedagogia, doctora amb menció europea en ciències de l'educació per la Universitat de les Illes Balears. Professora ajudant doctora del Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques. Membre de l'equip d'investigació GIFES, des d'on participa en dos projectes europeus relacionats amb les persones grans i la formació al llarg de tota la vida. Entre les seves línies de recerca principals destaquen la qualitat de vida, el suport social a la gent gran, l'aprenentatge al llarg de tota la vida, la inadaptació infantil i juvenil i la resolució de conflictes. Ha fet una estada a la Universitat de Sheffield, on treballà amb el doctor Alan Walker sobre la qualitat de vida en la gent gran.